

ضعف جایگاه بانک در فضای کسب و کار کشور

الناز باقرپور اسکویی^۱

چکیده

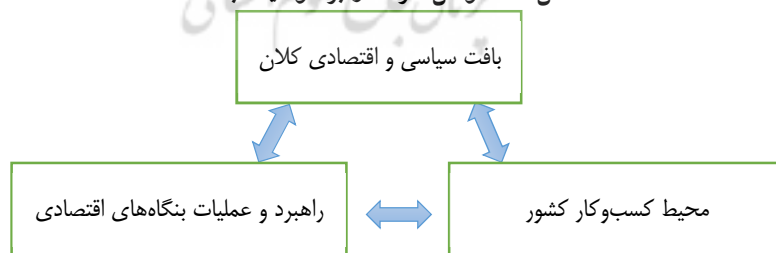
به‌رغم اینکه نظام تأمین مالی در ایران بانک‌محور است، یکی از محدودیت‌های اساسی فضای کسب و کار در کشور تأمین مالی است. بررسی‌های انجام‌شده حاکی است که بانک‌های کشور از نقطه‌نظر کیفیت واسطه‌گری مالی، عمق مالی و هزینه‌های تجهیز منابع در وضعیت مطلوبی قرار ندارند و خلأهای شدیدی در الگوی نظارتی و مقرراتی بانک مرکزی در نظارت بر جایگاه بانک در فضای کسب و کار مشاهده می‌شود. بنا به اهمیت موضوع و با ملاحظه مسائل و چالش‌های موجود در این حوزه، شناسایی واحدهای تولیدی صنعتی و کشاورزی و دسته‌بندی آن‌ها برحسب میزان وابستگی به تسهیلات مطابق قانون بهبود فضای کسب و کار، ضرورت مقررات‌گذاری نظارتی در حوزه سیستم‌های پرداخت متناسب با اصول نظارت مؤثر بانکی کمیته بال، پیاده‌سازی اقدامات احتیاطی مناسب با تأکید بر مقررات‌گذاری لازم در مدیریت ریسک بانکی، ارتقای سیستم‌های اطلاعات اعتباری و شفاف‌سازی فرایند اعطای تسهیلات پیشنهاد می‌شود.

واژگان کلیدی: فضای کسب و کار، نظام بانکی، اقتصاد ایران.

مقدمه

محیط کسب و کار، زمینه‌ای است که بنگاه منابع مورد نیاز خود را از آن تقاضا و تأمین و تولیدات خود را نیز به آن عرضه می‌کند و همین عرضه و تقاضا در کلیت، محیط و تعادل بازار را رقم می‌زند. در تعریفی (پهلوان‌زاده و بیابانی، ۱۳۹۸).

شکل ۱- عوامل اثرگذار بر موفقیت بنگاه‌ها

مأخذ: پهلوان‌زاده و بیابانی، ۱۳۹۸.

سیاسی و اقتصادی در سطح کلان هر کشور، محیط کسب و کار آن و راهبرد و عملیات بنگاه‌ها. ارتباط این

با توجه به شکل شماره ۱، موفقیت بنگاه‌های اقتصادی تابعی است از سه عامل به هم مرتبط بافت

بیان‌کننده میزان سهولت آغاز، تداوم و گسترش کسب‌وکار کشورهاست. این موضوع در اسناد بالادستی و قوانین کشور نیز مورد تأکید قرار گرفته است. سیاست‌های کلی اصل 44 قانون اساسی و قانون اجرای این سیاست‌ها، سیاست‌های کلی اشتغال، سیاست‌های کلی تولید ملی، حمایت از کار و سرمایه ایرانی، سیاست‌های کلی برنامه ششم توسعه و قانون برنامه ششم، سیاست‌های کلی برنامه هفتم توسعه، قانون بهبود مستمر فضای کسب‌وکار و در آخر، قانون رفع موانع تولید رقابت‌پذیر و ارتقای نظام مالی کشور، همه به نوعی در ارتباط با موضوع بهبود فضای کسب‌وکار هستند.

ماده 4 قانون برنامه هفتم توسعه: به منظور بهبود محیط کسب‌وکار و تقویت تولید، دولت مکلف است ظرف سه ماه از لازم الاجرا شدن این قانون، حمایت‌های تعرفه‌ای را مقید به زمان نموده و نرخ سود بازرگانی واردات را متناسب با سیاست‌های تجاری و صنعتی کشور بازنگری کند.

قانون برنامه ششم توسعه (مصوب 1395/12/4 مجلس شورای اسلامی)

- در ماده 2 قانون برنامه ششم توسعه، بهبود محیط کسب‌وکار جزو موضوعات کلان فرابخشی و مسائل محوری برنامه عنوان شده که در قالب چهار بخش مجزا به آن پرداخته شده است.

- در بند الف ماده 22، دولت مکلف است با اقدام قانونی در راستای اصلاح قوانین، مقررات و رویه‌ها، محیط کسب‌وکار را به گونه‌ای امن،

سه عامل به صورت دوطرفه از بالا به پایین و از پایین به بالاست. از بالا به پایین، بافت سیاسی و اقتصادی بسترساز است و محیط کسب‌وکار، فضای بهره‌وری و رقابت بنگاه‌ها را بهبود می‌بخشد و راهبرد و عملیات بنگاه‌ها، مناسبات داخلی یا ثبات برای رشد بهره‌وری بنگاه‌ها را فراهم می‌کند. از پایین به بالا نیز بهره‌وری و کارایی مناسب بنگاه‌ها موجب افزایش درآمد و رشد مالیات می‌شود و با تأمین منابع مالی به دولت یاری می‌رساند. بهبود فضای کسب‌وکار نیز به بهبود نهادهای سیاسی و اقتصادی کمک می‌کند. از سوی دیگر، ضعف در محیط کسب‌وکار، فرایند تولید و سیاست‌گذاری اقتصادی را به هم می‌ریزد و موجب بازدارندگی در تولید می‌شود (پهلوانزاده و بیابانی، 1398). مطالعه تجربیات بسیاری از کشورها نشان می‌دهد که اصلاحات ساختاری در نظام مالی و تأمین اعتبار، پیامدهای مثبت و شایان توجهی مانند افزایش متناسب پس‌انداز و سرمایه‌گذاری بیشتر و کارآمدتر و درنهایت، بهبود فضای کسب‌وکار و توازن اقتصادی در این کشورها داشته است. از این رو در ادامه، جایگاه نظام تأمین مالی در تعامل با توسعه فضای کسب‌وکار و ویژگی‌ها و عملکرد نظام تأمین مالی در سال‌های اخیر از نظر خواهد گذشت.

1- فضای کسب‌وکار در کشور

بانک جهانی به صورت سالانه و از طریق نظرسنجی از فعالان بخش خصوصی در هر کشور، رتبه‌بندی‌ای با عنوان «انجام کسب‌وکار» در رابطه با بهبود فضای کسب‌وکار در میان 190 کشور جهان ارائه می‌کند که

امور اقتصادی و دارایی مکلف است در پایان شهریور و اسفند هر سال، گزارش میزان تحقق حکم این بند را همراه مستندات به مجلس شورای اسلامی ارائه کند.

این در حالی است که در گزارش انجام کسب و کار سال ۲۰۲۰ بانک جهانی، امتیاز ایران برابر با ۵۸/۵ واحد اعلام و رتبه ایران در میان ۱۹۰ اقتصاد بررسی شده، برابر با ۱۲۷ تعیین شده است.

سالم، سهل و شفاف کند تا در پایان سال چهارم اجرای قانون برنامه، رتبه ایران در دو شاخص رقابت پذیری بین المللی و شاخص بین المللی حقوق مالکیت در میان کشورهای منطقه سند چشم انداز به رتبه ۳ ارتقا یابد و هر سال ۲۰ درصد از این هدف محقق شود. شاخص کسب و کار هر سال ۱۰ رتبه ارتقا یابد و به کمتر از ۷۰ در پایان اجرای قانون برنامه برسد. وزیر

جدول ۱- جایگاه ایران در زیرشاخص های سهولت کسب و کار و مقایسه آن با رتبه ۱ جهان و منطقه

ایران		بهترین کشور منطقه		بهترین کشور جهان		زیرشاخص ها
رتبه ۱۷۸	امتیاز ۶۷/۸	رتبه ۱۷ امتیاز ۹۴/۸	امارات	رتبه ۱ امتیاز ۱۰۰	نیوزلند	شروع کسب و کار
رتبه ۷۳	امتیاز ۷۱/۲	رتبه ۳ امتیاز ۹۸/۸	امارات	رتبه ۱ امتیاز ۹۳/۵	هنگ کنگ	مجوز ساخت و ساز
رتبه ۱۱۳	امتیاز ۶۹/۴	رتبه ۱ امتیاز ۱۰۰	امارات	رتبه ۱ امتیاز ۱۰۰	امارات	دریافت برق
رتبه ۷۰	امتیاز ۶۸/۱	رتبه ۱ امتیاز ۹۶/۲	قطر	رتبه ۱ امتیاز ۹۶/۲	قطر	ثبت مالکیت
رتبه ۱۰۴	امتیاز ۵۰	رتبه ۴ امتیاز ۹۵	اردن	رتبه ۱ امتیاز ۱۰۰	نیوزلند	دریافت اعتبار
رتبه ۱۲۸	امتیاز ۴۰	رتبه ۳ امتیاز ۸۶	عربستان سعودی	رتبه ۱ امتیاز ۹۲	کنیا	حمایت از سرمایه گذاران خرد
رتبه ۱۴۴	امتیاز ۹۵/۵	رتبه ۱ امتیاز ۱۰۰	بحرین	رتبه ۱ امتیاز ۱۰۰	بحرین	پرداخت مالیات
رتبه ۱۲۳	امتیاز ۶۶/۲	رتبه ۴۸ امتیاز ۸۸/۹	مالت	رتبه ۱ امتیاز ۱۰۰	اسلواکی	تجارت فرامرزی
رتبه ۹۰	امتیاز ۵۸/۲	رتبه ۹ امتیاز ۷۵/۹	امارات	رتبه ۱ امتیاز ۸۴/۵	سنگاپور	اجرای قراردادها
رتبه ۱۳۳	امتیاز ۳۵/۱	رتبه ۴۴ امتیاز ۶۵/۹	جیبوتی	رتبه ۱ امتیاز ۹۲/۷	فنلاند	حل و فصل ورشکستگی

مأخذ: World Bank Group, 2020

مشخص است که جایگاه ایران در رتبه بندی شاخص جهانی سهولت انجام کسب و کار مطلوب نیست.

با بررسی داده های اسنادی بانک جهانی و شاخص های کمی سهولت انجام کسب و کار ایران در مقایسه با کشور نخست جهان و منطقه

روشن است که نامناسب بودن سهولت تجارت فرامرزی کشور در گزارش کسب و کار بانک جهانی (رتبه ۱۲۳ و امتیاز ۶۶/۲) نشان‌دهنده ناکارآمدی نظام اداری مرتبط با تجارت خارجی و در نتیجه، بالا بودن هزینه‌های معاملاتی در تجارت خارجی است.

۲- نظام تأمین مالی در تعامل با توسعه فضای کسب و کار

بر اساس دیدگاه‌های نظری و تجربی موجود، سیستم‌های مالی توسعه‌یافته با کاهش هزینه‌های نظارت معاملات، نقش اساسی در بهبود وظیفه واسطه‌گری مالی ایفا می‌کنند. نظام‌های مالی کارآمد با شناسایی و تأمین مالی فرصت‌های مناسب کسب و کار، تجهیز پس‌اندازها، پوشش و متنوع‌سازی ریسک و نیز تسهیل مبادلات کالاها و خدمات موجب گسترش فرصت‌های سرمایه‌گذاری می‌شوند. از سوی دیگر، افزایش کارایی در سیستم مالی در نهایت، با بهبود تخصیص منابع، ارتقای سرمایه‌گذاری و تسریع در انباشت سرمایه موجبات رشد بالاتر اقتصادی را فراهم می‌آورد. از این رو، تأمین مالی از طریق نظام اعتباری همواره به‌عنوان یکی از محوری‌ترین عوامل رشد و توسعه است. از آنجاکه در کشور ما به دلیل نبود بازارهای مالی توسعه‌یافته، نظام بانکی این نقش را برعهده دارد، در ادامه، مروری بر ارزیابی تنگناها و محدودیت‌های نظام اعتباری کشور در توسعه فضای کسب و کار و بعضی

از سویی به‌منظور بررسی جایگاه بانک در تسهیل تجاری (به‌عنوان یکی از شاخص‌های سهولت کسب و کار)، بانک جهانی با هدف توجه دادن کشورها به نقش تسهیل تجاری در کسب و کارهای بین‌المللی، اقدام به معرفی شاخص تجارت فرامرزی در قالب مدل معروف تسهیل کسب و کار^۱ کرد. این شاخص ترکیبی، دربرگیرنده تعداد اسناد مورد نیاز برای صادرات و واردات، مدت زمان صرف‌شده و هزینه‌ها برحسب دلار برای صادرات و واردات است. این شاخص نشان‌دهنده هزینه مبادله صادرات و واردات است. در این میان، کاهش تعداد اسناد مورد نیاز، مقررات‌زدایی، ایجاد زیرساخت‌های لجستیکی، ایجاد پنجره واحد تجاری الکترونیکی، ارتقا و بهبود فرایندهای بازرسی، ارتقای مدیریت امور گمرکی و بندری و انعقاد موافقت‌نامه‌های تجاری و تجارت ترجیحی سبب کاهش زمان و تسریع فرایندهای گمرکی و کاهش هزینه‌ها و تسهیل تجارت و بهبود تجارت فرامرزی می‌شود. در نتیجه، قیمت تمام‌شده کالاهای صادراتی و وارداتی به‌طور عمده‌ای کاهش خواهد یافت و منجر به رقابت‌پذیری و بهره‌وری در اقتصاد خواهد شد. همچنین، بانک‌ها در تجارت بین‌الملل نقش ارزنده‌ای دارند و تجارت بین‌المللی را با تأمین مالی و تضمین برای واردکنندگان و صادرکنندگان تسهیل می‌کنند؛ زیرا دسترسی به منابع خارجی برای تولید داخلی به‌ویژه برای شرکت‌های صادرکننده اهمیت دارد.

میان عملکرد نظام بانکی در داخل و در سطح جهانی استخراج می‌شود و عملکرد مؤلفه‌های مرتبط مورد ارزیابی قرار می‌گیرد.

بر اساس آخرین گزارش بانک جهانی درباره رتبه‌بندی کشورها بر اساس فضای کسب و کار، ایران از بعد شاخص اخذ اعتبار از رتبه مناسبی در میان کشورهای جهان برخوردار نبوده است؛ به طوری که رتبه ایران در سال ۲۰۱۹، ۹۹ بود که در سال ۲۰۲۰، به رتبه ۱۰۴ تنزل یافت. همچنین، بر اساس گزارش مجمع جهانی، سیستم مالی در هر کشور شامل نه شاخص از جمله تأمین اعتبار داخلی برای بخش خصوصی، تأمین مالی بنگاه‌های کوچک و متوسط، دسترسی به سرمایه‌گذاری مخاطره‌آمیز، ارزش کلی بازار سهام، حق بیمه، استحکام مالی بانک‌ها، مطالبات معوق بانک‌ها، شکاف اعتباری و نسبت سرمایه قانونی بانک‌ها می‌شود که رتبه ایران در هریک از این شاخص‌ها در جدول شماره ۲ ارائه شده است.

شاخص‌های اصلی عملکرد نظام بانکی مانند نرخ سود، تعداد بانک‌ها و مؤسسات اعتباری، تعداد کل شعبه‌های بانکی، سهم تسهیلات‌دهی بانک‌های خصوصی، تجاری- تخصصی و دولتی که می‌تواند برخی ویژگی‌های ساختاری نظام بانکی را (که می‌توان از آن‌ها به عنوان تنگناهای فضای کسب و کار حاکم بر این صنعت و از دلایل توسعه‌نیافتگی نظام اعتباری کشور یاد کرد) توضیح دهد، مورد بحث و بررسی قرار خواهد گرفت.

۱-۲- ارزیابی تنگناها و محدودیت‌های نظام اعتباری کشور در توسعه فضای کسب و کار

شاخص رقابت‌پذیری جهانی، وضعیت توسعه‌یافتگی کشورهای مختلف را از ابعاد گوناگون مورد ارزیابی قرار می‌دهد که یکی از مهم‌ترین زیرشاخص‌های آن سطح توسعه‌یافتگی بازار مالی است. با عنایت به اینکه نظام تأمین مالی کشور در حال حاضر بانک‌محور است و سیستم بانکی کشور بخش اعظم تأمین مالی را انجام می‌دهد، در مطالعه حاضر شکاف

جدول ۲- رتبه ایران از نظر شاخص رقابت‌پذیری جهانی بر اساس نماگرهای پیشرفته بودن بازار مالی در سال ۲۰۲۰

شاخص‌ها	رتبه	بهترین کشورها (تعداد)
نسبت سرمایه قانونی بانک‌ها	۱۴۱	۷۴ کشور
تأمین اعتبار داخلی برای بخش خصوصی	۵۳	۳۰ کشور
ارزش کلی بازار سهام	۶۹	۱۶ کشور
حق بیمه	۸۴	۱۷ کشور
سلامت بانک‌ها	۱۳۶	فنلاند
تأمین مالی بنگاه‌های کوچک و متوسط	۱۲۶	فنلاند
شکاف اعتباری	۱۲۲	۹۸ کشور
دسترسی به سرمایه‌گذاری مخاطره‌آمیز	۱۲۱	ایالات متحده آمریکا
مطالبات معوق بانک‌ها	۱۱۴	۳ کشور

مأخذ: مجمع جهانی اقتصاد.

- وضعیت سلامت بانکها در نظام تأمین مالی بانک محور حاکی است که میزان کفایت سرمایه بانکهای کشور در مقایسه با استانداردهای بین المللی پایین است و ترکیب ترانزنامه ای نامناسبی دارند؛ به طوری که بیشتر بانکها برای جلوگیری از ورشکستگی نیاز به کمک مالی دولت دارند.

تصویر دیگری از نظام بانکی، جدول شماره 3، مهم ترین شاخص های عملکرد نظام بانکی کشور و کشورهای مالزی، چین و ژاپن را به منظور شناسایی چالش های نظام بانکداری کشور نشان می دهد. این چالش ها به عنوان محدودیت های توسعه بهبود کسب و کار کشور نیز هستند که در زیر به طور مشروح به آنها پرداخته شده است.

ملاحظه می شود که شش مؤلفه از نه مؤلفه سیستم مالی شامل نسبت سرمایه قانونی بانکها، سلامت بانکها، تأمین مالی بنگاه های کوچک و متوسط، شکاف اعتباری، دسترسی به سرمایه گذاری مخاطره آمیز و مطالبات معوق بانکها بیشترین اثر منفی را در امتیاز و رتبه شاخص رقابت پذیری کشور دارند.

- گزارش رقابت پذیری مجمع جهانی اقتصاد همچنین، گویای این است که ایران از نظر سهولت دسترسی به وام در در سطح جهانی تقریباً بدترین وضعیت را دارد. در این زمینه تنها 12 کشور هستند که از ایران وضعیت بدتری دارند. این به معنی ضعف جدی نظام بانکی در فرایند تأمین مالی بخش مولد کشور است.

جدول 3- وضعیت شاخص های عملکرد نظام بانکی کشور و کشورهای منتخب جهان بر اساس آخرین داده های بانک جهانی

واحد	ایران			ژاپن			چین			مالزی		
	2018	2019	2020	2018	2019	2020	2018	2019	2020	2018	2019	2020
عمق مالی (نسبت نقدینگی (M2) به تولید ناخالص داخلی)	101/1	103/6	101/2	248/31	251/19	280/18	195/03	197/8	211/3	125/07	122/8	127/6
میزان تخصیص اعتبارات داخلی به بخش خصوصی از تولید ناخالص داخلی	41	40	55	105/16	107/20	117/86	157/8	165/4	182/43	120/2	120/6	123/9
نرخ سود اسمی تسهیلات	18	18	18	-	-	-	4/35	4/35	4/35	4/92	4/87	3/94
نرخ سود سپرده	15	15	16	-	-	-	1/5	1/5	1/5	3/14	2/98	1/95
نسبت مطالبات غیر جاری به کل تسهیلات	6/3	6/6	6/6	-	-	-	1/83	1/86	1/84	1/47	1/51	1/56
تعداد شعبات بانک های تجاری (به ازای هر 100 هزار نفر)	31/09	-	-	24/01	23/92	23/92	8/88	8/86	8/79	10/24	10/08	8/97
تعداد خودپرداز (به ازای هر 100 هزار نفر)	88/64	-	-	127/28	124/11	121/70	97/11	95/54	87/87	50/24	56/08	55/56

مأخذ: worldbank؛ بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.

وضعیت مطلوبی قرار ندارد. در ادامه، ابعاد یادشده مورد تبیین و تفسیر بیشتری قرار گرفته است.

به رغم اینکه نظام تأمین مالی در ایران بانک محور است، از نقطه نظر کیفیت واسطه گری مالی، عمق مالی و هزینه های تجهیز منابع در

1. GDP
2. ATM

با توجه به وضعیت اقتصادی در کشور، بازپرداخت عمدتاً با مشکل روبه‌روست. از این رو، حتی برخی وام‌گیرندگان، تسهیلات جدید را برای پرداخت وام قبلی دریافت می‌کنند (امهال و استمهال). از سوی دیگر، همان‌طور که در جدول شماره ۴ ملاحظه می‌شود، تسهیلات اعطایی بانک‌های غیردولتی و مؤسسات اعتباری از سال‌های ۱۳۸۱ تا ۱۴۰۲، حدود ۱۰۰۰۰ برابر شده در حالی که تسهیلات اعطایی بانک‌های تجاری و تخصصی در این فاصله به ترتیب حدود ۵۷ و ۹۴ برابر شده است.

شواهد نشان می‌دهد که عدم توسعه‌یافتگی در واسطه‌گری مالی بانک‌ها و ضعف در اعتبارسنجی و ملاحظات فنی منجر به مطالبات غیرجاری بالا در کشور شده است. همان‌طور که در جدول شماره ۳ مشاهده می‌شود، نسبت مطالبات غیرجاری به کل تسهیلات بانکی در ایران حدود سه برابر کشورهای منتخب است. در این خصوص نکته حائز اهمیت این است که در واقع بخش زیادی از مجموع تسهیلات حوزه‌های مولد در کشور به سرمایه در گردش اختصاص می‌یابد که باید در فاصله زمانی کمتر از یک سال بازپرداخت شود که

جدول ۴- تسهیلات اعطایی بانک‌ها و سهم آن‌ها از کل اعطای تسهیلات

سال	بانک‌های تجاری		بانک‌های تخصصی		بانک‌های غیردولتی و مؤسسات اعتباری	
	مقدار	سهم	مقدار	سهم	مقدار	سهم
۱۳۸۱	۲۲۴	۶۹/۸	۹۲	۲۸/۷	۴	۱/۲
۱۳۸۲	۳۱۲	۷۰/۶	۱۱۲	۲۵/۳	۱۷	۳/۸
۱۳۸۳	۴۱۹	۶۸/۹	۱۴۰	۲۳	۴۹	۸/۱
۱۳۸۴	۵۳۱	۶۳/۷	۱۹۸	۲۳/۸	۱۰۴	۱۲/۵
۱۳۸۵	۷۳۷	۶۲/۵	۲۷۸	۲۳/۶	۱۶۴	۱۳/۹
۱۳۸۶	۱۰۲۳	۶۳/۳	۳۴۴	۲۱/۳	۲۴۹	۱۵/۴
۱۳۸۷	۱۰۸۲	۵۹/۷	۳۹۷	۲۱/۹	۳۳۴	۱۸/۴
۱۳۸۸	۵۱۲	۲۴/۳	۵۰۱	۲۳/۸	۱۰۹۱	۵۱/۸
۱۳۸۹	۶۳۰	۲۱/۷	۸۵۲	۲۹/۳	۱۴۲۱	۴۸/۹
۱۳۹۰	۷۲۸	۲۱/۱	۱۰۰۴	۲۹	۱۷۲۴	۴۹/۹
۱۳۹۱	۷۶۴	۱۸/۶	۱۲۲۵	۲۹/۹	۲۰۷۸	۵۰/۷
۱۳۹۲	۸۴۸	۱۵/۸	۱۴۰۹	۲۶/۳۵	۳۰۸۹	۵۷/۷۷
۱۳۹۳	۹۴۴	۱۵/۱۳	۱۶۱۲	۲۵/۸۳	۳۶۸۳	۵۹/۰۲
۱۳۹۴	۱۱۱۰	۱۵/۲۲	۱۸۱۹	۲۴/۹۴	۴۳۶۲	۵۹/۸۲
۱۳۹۵	۱۳۶۷	۱۵/۰۲	۲۰۶۰	۲۲/۶۴	۵۶۷۲	۶۲/۳۲
۱۳۹۶	۱۷۱۳	۱۵/۸۲	۲۳۸۱	۲۲/۰۰	۶۷۳۸	۶۲/۱۶
۱۳۹۷	۲۱۲۷	۱۶/۳۵	۲۷۲۷	۲۰/۹۷	۸۱۴۷	۶۲/۶۶
۱۳۹۸	۲۷۰۳	۱۶/۷۰	۳۲۰۹	۱۹/۹۳	۱۰۱۸۳	۶۳/۲۶
۱۳۹۹	۳۶۶۶	۱۵/۳۲	۳۸۷۷	۱۶/۲۰	۱۶۳۸۲	۶۸/۴۷
۱۴۰۰	۷۴۴۲	۲۱/۰۱	۵۰۰۶	۱۴/۱۳	۲۲۹۶۱	۶۴/۸۴
۱۴۰۱	۹۸۰۰	۱۹/۴۷	۷۲۷۰	۱۴/۴۴	۳۳۲۶۲	۶۶/۰۸
۱۴۰۲	۱۲۸۴۵	۲۰/۸۷	۸۶۲۴	۱۴/۰۱	۴۰۰۵۰	۶۵/۱۰

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، ۱۴۰۳

و حتی بانک‌های دولتی (به‌طور غیرمستقیم) فعالیت‌های سوداگرانه را تسهیل و تأمین پولی می‌کنند.

وقتی نقدینگی در اقتصاد رشد می‌یابد و به‌طور نسبی قسمت زیادی از آن به بخش‌های مسکن، طلا، ارز و... تزریق می‌شود، بخش‌های صنعت و کشاورزی با محدودیت منابع مواجه و دستخوش رکود و کساد می‌شوند. از همه مهم‌تر، وقتی بازدهی بخش‌های مسکن، طلا، ارز و... به شدت افزایش می‌یابد، همه منابع به سمت این بخش و فعالیت‌های نامولد پربازده روانه و از بخش مولد روگردان می‌شوند.

۲-۳- بالا بودن هزینه تجهیز منابع مالی برای بانک‌ها

مطابق جدول شماره ۳، نرخ سود سپرده در ایران که از مهم‌ترین اجزای تشکیل‌دهنده قیمت تمام‌شده پول به شمار می‌رود، تفاوت معناداری با کشورهای منتخب دارد. این موضوع در کنار مواردی مانند بالا بودن نرخ جریمه اضافه‌برداشت بانک‌ها از بانک مرکزی، افزایش بدهی بانک‌ها به بانک مرکزی در پایه پولی و افزایش نرخ سود بازار بین‌بانکی منجر به افزایش هزینه تجهیز منابع بانک‌ها شده است که سبب می‌شود از سویی بانک‌ها از حیث استحکام مالی با محدودیت و تشدید معضل مواجه شوند و از سوی دیگر، با توجه به اینکه فعالیت‌های با نرخ بازدهی بالا (که معمولاً دارای ریسک بالاتری نیز هستند) برای بانک‌ها قابل توجیه می‌شود، احتمال نکول

با بررسی داده‌های اسنادی بانک جهانی و شاخص‌های کمی سهولت انجام کسب و کار ایران در مقایسه با کشور نخست جهان و منطقه مشخص است که جایگاه ایران در رتبه‌بندی شاخص جهانی سهولت انجام کسب‌وکار مطلوب نیست.

۲-۲- عمق مالی

عمق مالی از طریق ترتیبات تخصیصی و هدایت اعتبار به بخش مولد ایجاد می‌شود نه صرف افزایش نقدینگی. شایان توجه اینکه، به‌رغم رشد سالانه بیش از ۳۰ درصد نقدینگی، بخش مولد همواره از کمبود نقدینگی رنج برده است. در واقع، دلیل اصلی نسبت بالای نقدینگی به تولید ناخالص داخلی کشورهای منتخب این است که در این کشورها کالاهای با فناوری بالا وزن بالا و زیادی دارد؛ زیرا برای تولید و ساخت محصولی با فناوری بالا زمان زیادی لازم است. از این‌رو مبادله و خریدوفروش کالاهای فراوان واسطه‌ای برای تولید محصول مستلزم وجود نقدینگی بیشتر برای پوشش این معاملات (روی کالای واسطه‌ای) است درحالی‌که در اقتصاد ایران نقدینگی به‌صورت رسمی و غیررسمی بسیار بیشتر از حد معمول به بخش مسکن، طلا و... تزریق شده است. بانک‌های خصوصی، مؤسسات مالی مجاز و غیرمجاز

درآمد افراد جامعه غیر ناشی از کار صحیح و مولد است)، پرواضح است که افزایش سهم شبه پول در چنین وضعیتی تنها فعالیت‌های نامولد و سوداگرانه و نامرتبط با رشد حقیقی را تسهیل می‌کند. گسترش فعالیت‌های نامولد، سوداگرانه و فسادآمیز، هم سهم عوامل تولید حقیقی از محصول کل را کاهش می‌دهد و در چشم‌اندازی پویا موجب کاهش رشد تولید حقیقی می‌شود و هم منابع را از فعالیت‌های مولد و سرمایه‌گذاری‌های اساسی دریغ می‌دارد که این موضوع محدودکننده رشد تولید و اشتغال است. از سویی در شرایطی که نیروهای خلق درون‌زای نقدینگی در اقتصاد فعال هستند، اتکا بر کنترل حجم پول و نقدینگی به‌عنوان هدف سیاست پولی و راهکار برای مهار تورم کارساز نیست و زمینه را برای سوداگران و عوامل نامولد مساعد خواهد ساخت.

شش مؤلفه از نه مؤلفه سیستم مالی شامل نسبت سرمایه قانونی بانکها، سلامت بانکها، تأمین مالی بنگاه‌های کوچک و متوسط، شکاف اعتباری، دسترسی به سرمایه‌گذاری مخاطره‌آمیز و مطالبات معوق بانکها بیشترین اثر منفی را در امتیاز و رتبه شاخص رقابت‌پذیری کشور دارند.

تسهیلات اعطایی و به‌طبع، مطالبات غیرجاری افزایش می‌یابد. در واقع، در این وضعیت، مخاطرات اخلاقی به وقوع می‌پیوندد؛ به‌طوری‌که بانک‌ها برای بازپرداخت مطالبات پیشین و اصلاح ساختار مالی شکننده خود، در فضای رقابت بر سر بالا بردن نرخ سود در نظام مالی کشور به جذب سپرده با نرخ بالا رو می‌آورند که این موضوع استحکام مالی بانک‌ها را با شدت بیشتری کاهش می‌دهد. تحقیقات گوناگون ساختارگرایان پساکینزی نشان داده‌اند در کشورهای کمتر توسعه یافته و به‌خصوص در بافت اقتصادهای مبتنی بر اضافه‌برداشت، درون‌زایی پول و نرخ بهره به‌طور هم‌زمان رخ می‌دهد. در این حالت در کنار عدم توان کنترل نرخ بهره هدف از سوی سیاست‌گذار و در نتیجه، عدم توان اثرگذاری بر نرخ سود سپرده بانکی در زمانی که نقش بانک‌ها به‌عنوان خالق پول (نه لزوماً واسط آن) یا بخش نامولد پربازده در اقتصاد پررنگ می‌شود، ظهور نرخ‌های بهره بانکی بسیار بالاتر از بازدهی تولیدکنندگان واقعی و بسیار پایین‌تر از بازدهی بخش نامولد اقتصاد و متمایز از نرخ بهره سیاستی، موجب آشفته‌گی در اقتصاد می‌شود. براین اساس، یافته‌های تجربی بر این واقعیت دلالت دارد که وقتی حدود ۸۰ درصد نقدینگی شبه پول و سپرده است و حدود ۷۵ درصد این سپرده به یک درصد سپرده‌گذاران تعلق دارد (طبق گفته معاون توسعه کارآفرینی و اشتغال وزارت کار و تعاون و رفاه اجتماعی بیش از ۶۰ درصد

گزارش رقابت‌پذیری مجمع جهانی اقتصاد همچنين، گویای این است که ایران از نظر سهولت دسترسی به وام در در سطح جهانی تقریباً بدترین وضعیت را دارد.

۳- ملاحظات امنیت اقتصادی

عمده مشکل بانک‌ها مربوط به ساختار مالی، ترازنامه و کفایت سرمایه است؛ به طوری که بر اساس مطالعات صورت گرفته، بانک‌ها تحت تأثیر عواملی مانند پایین بودن نسبت کفایت سرمایه، نامطلوب بودن شاخص کیفیت دارایی‌ها (بالا بودن نسبت مطالبات غیرجاری به کل تسهیلات) و نیز پایین بودن نسبت نقدینگی هستند. از سویی وضعیت فضای کسب‌وکار در داخل نسبت به دیگر موقعیت‌های رقیب سرمایه‌گذاری در خارج هم وضعیت خوبی ندارد که این موجب تضعیف و محدودیت سرمایه‌گذاری‌های مولد و تولیدمحور، ناامیدی سرمایه‌گذاران خارجی در ورود سرمایه به کشور و نیز خروج سرمایه از کشور می‌شود؛ زیرا هرچه فضای کسب‌وکار در کشورها شفاف‌تر و رقابتی‌تر باشد، بهبود رقابت در بازارهای اقتصادی و کاهش هزینه‌ها دست‌به‌دست هم می‌دهد و سبب افزایش سلامت اقتصادی کشورها و اتخاذ سیاست‌های مطلوب می‌شود و

رشد اقتصادی را در پی دارد. بر اساس آخرین گزارش بانک جهانی درباره رتبه‌بندی کشورها بر اساس فضای کسب‌وکار، ایران از بعد شاخص اخذ اعتبار (از زیرشاخص‌های سهولت کسب‌وکار) در میان دیگر کشورهای جهان از رتبه مناسبی برخوردار نبوده که به معنی ضعف جدی نظام بانکی در فرایند تأمین مالی بخش مولد کشور است و در حال حاضر به تضعیف رشد اقتصادی دامن زده است. در واقع، می‌توان گفت بخش شایان توجه این مشکلات ناشی از ورود بانک‌ها به بنگاه‌داری است؛ زیرا در اقتصاد ایران با توجه به اینکه بانک‌ها عمده منابع بخش غیردولتی را در اختیار دارند، می‌توانند در شرایط تورمی و با توجه به اینکه بخش مولد اقتصاد در برابر تورم از شانس کمتری برخوردار است، در دیگر بازارها به خصوص ارزهای خارجی، طلا و سکه، خودرو، املاک و... برای پوشش سرمایه خود در برابر کاهش ارزش پول ملی فعالیت کنند. این گونه فعالیت‌ها برای بانک‌ها که در حال حاضر بنگاه اقتصادی هستند می‌تواند سودآور باشد، اما برای اقتصاد این‌طور نیست.

مهم‌ترین آثار و چالش‌های مرتبط با فضای کسب‌وکار نامناسب را می‌توان به صورت موارد زیر برشمرد.

- افزایش هزینه تولید بنگاه‌های اقتصادی و در نتیجه، بهای تمام‌شده کالاها و خدمات (تورم): کاهش قدرت رقابت‌پذیری کشور در عرصه جهانی از سویی و کاهش قیمت نسبی کالاهای وارداتی در

نتیجه‌گیری و پیشنهاد راهکارها

مروری بر بعضی شاخص‌های اصلی عملکرد نظام بانکی کشور مانند نرخ سود، تعداد بانک‌ها و مؤسسات اعتباری، تعداد کل شعبه‌های بانکی، میزان تخصیص اعتبارات به بخش خصوصی از تولید ناخالص داخلی، نسبت مطالبات غیرجاری به کل تسهیلات و... می‌تواند برخی ویژگی‌های ساختاری نظام بانکی کشور را (که می‌توان از آن‌ها به‌عنوان تنگناهای فضای کسب و کار حاکم بر این صنعت و از دلایل توسعه‌نیافتگی نظام اعتباری کشور یاد کرد) توضیح دهد. این در حالی است که هرچه فضای کسب و کار در کشورها شفاف‌تر و رقابتی‌تر باشد، بهبود رقابت در بازارهای اقتصادی و کاهش هزینه‌ها دست‌به‌دست هم می‌دهد و افزایش سلامت اقتصادی کشورها و اتخاذ سیاست‌های مطلوب و رشد اقتصادی را در پی خواهد داشت. با توجه به بررسی‌های اولیه‌ای که انجام شد، یکی از محدودیت‌های اساسی فضای کسب و کار در کشور تأمین مالی است. به‌رغم اینکه نظام تأمین مالی در ایران بانک‌محور است، از نقطه نظر کیفیت واسطه‌گری مالی، عمق مالی و هزینه‌های تجهیز منابع در وضعیت مطلوبی قرار ندارد. برطرف کردن این موانع می‌تواند در تولید، اشتغال، بهره‌وری و سرمایه‌گذاری مؤثر باشد.

راهکارهای پیشنهادی برای برطرف کردن چالش‌ها و مشکلات پیش روی فضای کسب و کار ایران با محوریت نقش بانک‌ها را می‌توان به‌صورت موارد زیر برشمرد.

داخل از سوی دیگر، به‌مثابه عامل بازدارنده‌ای برای تولیدکنندگان داخلی عمل می‌کند که دستاورد آن، کاهش تولیدات داخلی، کاهش اشتغال و... است.

افزایش نااطمینانی و ریسک‌های اقتصادی و مالی: این مورد از سویی قدرت برنامه‌ریزی تولیدکنندگان را در کوتاه‌مدت کاهش می‌دهد و از سوی دیگر، انگیزه‌های سرمایه‌گذاری (اعم از داخلی و خارجی) را تضعیف می‌کند.

از این منظر، رکود و تورم ساختاری موجود در اقتصاد ایران بیشتر به همین فضای کسب و کار نامناسب مرتبط است؛ فضایی که از سویی موجب حرکت سرمایه به سوی مستغلات می‌شود که هم بازدهی بالاتری دارد و هم ریسک کمتر و زمان بازگشت سرمایه کوتاه‌تری دارد و به این صورت موجب تشدید ناتوانی بخشی و افزایش فشارهای تورمی می‌شود. از سوی دیگر، موجب طولانی شدن فرایند انباشت سرمایه می‌شود که خود را در قالب طرح‌های سرمایه‌گذاری ناتمام و تمام‌شده با هزینه بالا و بهره‌وری پایین نشان می‌دهد.

نظام‌های مالی کارآمد با شناسایی و تأمین مالی فرصت‌های مناسب کسب و کار، تجهیز پس‌اندازها، پوشش و متنوع‌سازی ریسک و نیز تسهیل مبادلات کالاها و خدمات موجب گسترش فرصت‌های سرمایه‌گذاری می‌شوند.

دستگاه‌های مرتبط	راهکارهای اجرایی
وزارت صمت	شناسایی واحدهای تولیدی صنعتی و کشاورزی و دسته‌بندی آن‌ها برحسب میزان وابستگی به تسهیلات مطابق قانون بهبود فضای کسب و کار
بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران	ارتقای سیستم‌های اطلاعات اعتباری و شفاف‌سازی فرایند اعطای تسهیلات
بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران	ایجاد سیستم اعتبارسنجی مناسب سلامت مدیران بانکی
راهکارهای میان‌مدت و بلندمدت	
بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران	ضرورت مقررات‌گذاری نظارتی در حوزه سیستم‌های پرداخت متناسب با اصول نظارت مؤثر بانکی کمیته بال
بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران	پیاده‌سازی اقدامات احتیاطی مناسب با تأکید بر مقررات‌گذاری لازم در مدیریت ریسک بانکی
بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران	نظارت مستمر، حسابداری و افشا در صورت‌های مالی

منابع

- پهلوان‌زاده، فرهاد؛ و بیابانی، الهام (۱۳۹۸). آسیب‌شناسی جایگاه ایران در رتبه‌بندی جهانی شاخص انجام کسب و کار در راستای سیاست‌های کلی نظام. فصلنامه سیاست‌های راهبردی کلان، ۷(۲۸)، ۶۱۲-۶۲۹. DOI: 10.32598/JMSP.7.4.5
- <https://www.worldbank.org/>
- <https://www.cbi.ir/>
- نظام تأمین مالی در ایران بانک‌محور است، از نقطه‌نظر کیفیت واسطه‌گری مالی، عمق مالی و هزینه‌های تجهیز منابع در وضعیت مطلوبی قرار ندارد.